

RUS EDEBİYATININ MİHENK TAŞLARI

Prof. Dr. Birsen Karaca

HECE

inceleme

Prof. Dr. Birsen Karaca: 1996 yılında YÖK kararıyla doktora yapmak üzere Moskova Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesine gönderildi. 1999 yılında Rus dili ve edebiyatı ve Ermeni dili ve edebiyatı alanlarında doktorasını tamamlayarak görevine döndü. 2002 yılında doçent, 2008 yılında profesör unvanını aldı. Halen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde çalışmaktadır.

Edebiyat bilimi, karşılaştırmalı edebiyat, çeviribilim ve Ermeni sorunu üzerine kitap ve makaleleri bulunan Birsen Karaca, ayrıca Rusça ve Ermeniceden çeviriler de yapmaktadır.

Çalışmalarından bazıları:

Kitapları

Dostoyevski Okumaları, Hece, Ankara, 2018; *Rus Edebiyatının Açılımları*, Kavis, İstanbul, 2010; *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi/Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say, İstanbul, 2006; *Ermenice Öğreniyorum*, Kurmay, Ankara, 2007 (ikinci baskı); *Doğu Ermenice Türkçe Sözlük*, Kurmay, Ankara, 2007 (ikinci baskı).

Hazırladığı kitaplar

Rus Edebiyatı Öykü Antolojisi, Kavis, 2010 (İkinci baskı); *Çehov Öyküleri Seçkisi*, Dünya, İstanbul, 2004; *Ermeni Edebiyatı Seçkisi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.

Çeviri Kitapları

Turgenev, *İlk Aşk*, Elfene, İstanbul, 2019 (ikinci baskı); Dostoyevski, *Beyaz Geceler*, Hece, Ankara, 2018 (ikinci baskı); Vasili İvanoviç Kuleşov, *Puşkin*, Cümle, Ankara, 2018 (ikinci baskı); Çingiz Guseynov, *Muhammed, Memed, Memiş*, Roman Kahramanları, İstanbul, 2013; Maksim Gorki, *Pepe*, İmge, Ankara, 2014 (ikinci baskı); Zamyatin, *Sabaha Karşı Toprak Şifa Bulacak*, Kavis, 2010; Anton Çehov, *Ateşler/Çukurda*, Dünya, İstanbul, 2004; E. Uspenski, *Fedor Amca*, Beyaz Balina, İstanbul, 2006.

**RUS EDEBİYATININ MİHENK
TAŞLARI**

Prof. Dr. Birsen Karaca

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 553

İnceleme

©Hece Yayınları

Editör

Hayriye Ünal

Birinci Basım

Kasım 2019

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.hece.com.tr

ISBN: 978-605-7547-39-2

Baskı

www.dumat.com.tr

HECE Basın Yayın Reklamcılık San. Tic. Ltd. Şti.

Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay-Çankaya/Ankara Yazışma: P.K. 79 Yenişehir/

Ankara T: (0 312) 419 69 13 F: (0 312) 419 69 14

e-posta: hece@hece.com.tr

Sertifika No: 17672

İÇİNDEKİLER

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ / 7

ÖN SÖZ / 9

GİRİŞ / 11

01. Rus Edebiyatını Rus Edebiyatı Yapan Başlangıçlar / 15

02. Rus Edebiyatında Periyodiklerin Tarihçesi ve Rolü / 21

ÖYKÜ TÜRÜ VE ÖYKÜ TÜRÜNÜN USTALARI

03. Rus Edebiyat Tarihinde Öykü Türünün Gelişim Evreleri / 27

04. Nikolay Vasilyeviç Gogol ve Öyküleri / 49

05. Gogol'un "Burun" Adlı Öyküsünde Grotesk / 63

06. Anton Pavloviç Çehov / 69

07. L.S. Petruşevskaya ve Öyküleri / 79

08. Hangi Çehov? / 97

DÜZYAZININ UZUN SOLUKLU YAZARLARI VE ESERLERİ

09. L.N. Tolstoy'un XXI. Yüzyılın Kültürel Dokusundan

Yansıyan Görüntüsü / 111

10. Lev Tolstoy'un *Savaş ve Barış* Adlı Romanındaki

Yapı Öğelerinden Deneme / 119

11. Buzun Ateşle Dansı Sürecini Taçlandıran Bir Eser:

Karamazov Kardeşler / 131

12. Sanatı Zamanın Süzgecinden Geçmiş

Bir Yazar ve *Babalar ve Oğullar* Adlı Eseri / 141

13. Kuprin'in Eserlerinde Aşk / 153

14. Döner Kavşakta Bir Rus Klasîği: Mihail Afanasyeviç Bulgakov / 163

ÜTOPYA KONULU ESERLER

15. Farklı Ütopya Yorumları ve Rus Yazarlar / 177

16. Ütopya Düşüncüyü Sorgulayan Bir Yaklaşım:

Yevgeni İvanoviç Zamyatin ve *Biz* Adlı Romanı / 185

POEMALAR

17. Rus Edebiyatında Nazım, Nesir ve Dram Ögelerini

İçeren Bir Tür: Poema / 201

18. Gogol ve *Ölü Canlar* / 213

SONUÇ YERİNE

19. Rus Edebiyatının Güncel Sorunlarından Biri:

Sovyet Dönemi'nde Arşivlere Kapatılan Yazarlar / 225

20. XX. Yüzyıl Rus Edebiyatını Karakterize Eden Süreçler / 239

KAYNAKÇA / 257

DİZİN / 281

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Rus Edebiyatının Mihenk Taşları okurla ilk kez 2010 yılında *Rus Edebiyatının Açılımları* adıyla buluştu. Okur, doğal olarak yapılan isim değişikliğiyle ilgili açıklama bekleyecektir. İlk baskıda hedef, Rus edebiyatındaki yenilikçi uygulamalara dikkat çekmekti. Aradan geçen süreçte bu amaçtan vazgeçilmedi ama Rus edebiyatını Rus edebiyatı yapan değer ölçütlerinin neler olduğunu da amaçlar arasına dâhil etmek gerekti. Bu eksikliği duyumsatan, Türkiye’de edebiyatın hâlâ kurumsal bir kimlik kazanamamış olmasıydı. Kitabın yazarı, ilk baskıda yeni bir kitap hazırlamaya söz vermiş olmasına karşın, hedefine giren bu yeni amaç bağlamında kitabın içeriğini yeniden tasarladı ve *Rus Edebiyatının Mihenk Taşları*’na yeni bölümler, konular, yazarlar ve Rus edebiyat çevrelerinde sık sık tartışılan sorunları konu alan çalışmalarını ekledi. Bununla birlikte daha önceki baskıda yer alan çalışmalar da yeniden gözden geçirildi, bilgiler güncellendi.

Yazar, *Rus Edebiyatının Mihenk Taşları*’nda Rus edebiyatındaki yenilikleri ve değer ölçütlerini bütünüyle incelediği iddiasında değildir. Böyle bir iddia gerçekçi de olmazdı (çünkü konu tek bir ömre sığamayacak kadar büyük). Bu kitap, Rus edebiyatının ayırıcı niteliklerini genel hatlarıyla gösteren bir çalışma olarak okunmalıdır.

ÖN SÖZ

Rus yazarların eserleri uzunca bir süredir Rusya'nın sınırları dışında da büyük bir kitle tarafından okunmaktadır. Rus edebiyatının bu başarısını değerlendirirken edebiyat bilimi alanında yapılan çalışmaları da dikkate almak zorundayız. Bu bağlamda, çağdaş Rus edebiyatını, üç yüzyılı aşkın sürede kazandığı deneyim ve bilgi birikimiyle edebiyatın yalnızca yazarlar ve eserlerden oluşmadığını, eser okurla buluştuktan sonra edebiyat biliminin de tüm alt disiplinleriyle devrede olması gerektiğini belgeleyen seçkin bir örnek olarak gösterebiliriz.

Rus Edebiyatının Açılımları uzun soluklu bir çalışmanın ilk bölümü olarak tasarlandı. Bu çalışmayla hedeflenen, Batı edebiyatına entegrasyon süreciyle başlayan ve günümüze kadar süren zaman diliminde Rus edebiyatını araştırmak, incelemek ve elde edilen veriler ışığında değerlendirmeler yapmaktır. Bu çerçevede, *Rus Edebiyatının Açılımları*'nın odağında yalnızca yazarlar ve eserleri değil, Rus edebiyat tarihi, edebiyat eleştirisi, akımlar, kuramsal çalışmalar ve edebî türler, anlatım teknikleri, üslup, içerik (motifler, eser kişileri, terimler, vb.) bağlamında gerçekleştirilen yenilikçi uygulamalar, edebiyat dünyasında oluşturulan gelenekler, yapılan tartışmalar, yaşanan kaygılar da var.

Rus Edebiyatı alanında devam edecek olan çalışmaların bu bölümünde yer alan makalelerin ilk versiyonları 1993'ten 2008'e kadar uzanan süreçte çeşitli dergilerde ve kitaplarda aynı

adla veya farklı başlıklar altında yayımlandı. Değişik zaman dilimlerinde araştırılan sorunları bir kitapta toplarken bütünlük sağlamak ve konular arasındaki geçişlere esneklik kazandırmak için makalelerin hepsi gözden geçirildi: Yeni veriler ışığında yapılan değerlendirmeler eklendi, duyulan gereksinim üzerine bazı makaleler, eldeki verileri farklı bir bakış açısıyla değerlendirmek amacıyla yeniden kaleme alındı.

GİRİŞ

Rus edebiyatının Batı edebiyatına entegrasyonu süreci XVII. yüzyılın son XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine rastlayan geçiş döneminde, I. Petro'nun reform hareketlerine paralel olarak başlamıştır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Rus yazarların eserleri yalnızca Rusya'da değil, tüm dünyada okunmaktadır ve eleştirmenlerin dikkatini çekmektedir. Söz konusu ilginin nitelikleri araştırılırsa Rus yazarların artık kendi ülkelerinin sınırları dışında da çok güçlü bir etkileyene dönüşmüş edebiyat klasikleri oldukları görülecektir. Dünya okurları üzerindeki etkisiyle Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) ve eserlerinin yeri doruk noktasındadır. Ama bu tespit Tolstoy'un bulunduğu noktada yalnız olduğu anlamına gelmiyor: XIX. yüzyıl Rus edebiyatından bahsederken roman türünde Dostoyevski'yi (1821-1881), Turgenev'i (1818-1883), öykü türünde Gogol'ü (1809-1852), Çehov'u (1860-1904), dram türünde yeniden Çehov'u, şiir türünde Puşkin'i (1799-1837), eleştiri alanında Belinski'yi (1811-1848) ve Dobrolyubov'u (1836-1861) anmadan geçemeyiz. Geçen süre içinde zaman hep Rus yazarlar için işledi. Araştırmalar derinleştikçe Rus edebiyatına duyulan ilgi süreklilik kazandı. Jukovski (1783-1852), Bulgarin (1789-1859), Griboyedov (1795/1794-1829), Gonçarov (1812-1891), Gertsen (1812-1870), Lermontov (1814-1841), Nekrasov (1821-1878), Ostrovski (1823-1886), Saltıkov-Şchedrin (1826-1889), Çernişevski (1828-1889), Leskov (1831-1895) ve daha pek çokları bu dönemde düzyazı,

şiiir, dram ve eleştiri alanında tanınmış ve yabancı araştırmacıların dikkatini çekmişlerdir. Uzmanlar, bu gerekçeye dayanarak XIX. yüzyıl için Rus edebiyatının Altın Çağı olduğu değerlendirilmesini yapıyorlar. Zamanın ve koşulların Rus edebiyatıyla ilgili oluşturduğu gelenek XX. yüzyıla geçerken de bozulmuyor. Bu geçiş dönemi de zorlu ama bir o kadar da verimlidir. Sonraki yıllarda edebiyat otoriteleri, bu verimliliği vurgulamak için dönemi Rus şiirinin Gümüş Çağı olarak tanımlayacaklardır: Gorki (1868-1936), Blok (1880-1921), Zamyatin (1884-1937), Pasternak (1890-1960), Mayakovski (1893-1930), Yesenin (1895-1925), Şolohov (1905-1984) yüzyılın ilk yarısında düzyazı ve şiir türlerinde yazdıkları eserleriyle dünya okurlarına ulaşmayı başarmışlardır. Çarlık Rusya'nın yıkılışına, devamında da SSCB'nin kuruluşuna tanıklık etmiş olmaları bu yazar ve şairlerin ortak özelliğidir. 1917 Devrimi'nden sonra Rus edebiyatı resmî olarak Sovyet edebiyatı adını aldı. Ama siyasi değişimin edebiyata etkisi bununla sınırlı kalmadı. Aralarında çok sayıda yazarın da bulunduğu Rus aristokrasisine mensup aydınlar yeni siyasi sistemle uyuşamadıkları için ülkelerini terk etmek zorunda kaldılar. Bu olayı takiben yetmiş yıldan fazla bir süre soğuk savaş döneminin o ünlü Demir Perdesi, Sovyet sınırları içindeki ve dışındaki Rus yazarlar arasında da işlevselliğini sürdürdü. Rusya'nın sınırları dışında yaşamak zorunda kalan yazarlar için "emigrant" (göçmen, muhacir, başka bir ülkeye yerleşmek üzere ülkesini terk eden kişi), Rusya'nın sınırları dışında gelişen Rus edebiyatı içinse "sürgündeki Rus edebiyatı", "yurt dışındaki Rus edebiyatı", "hicretteki Rus edebiyatı" tanımlamaları yapılmaktadır. Konuyla ilgili yaptığımız araştırma sonucunda, aralarında Balmont (1867-1942), Merejkovski (1865-1941), Gippius (1869-1945), Bunin (1870-1953), Kuprin (1870-1938), L. Andreyev (1871-1919), Teffi (1872-1952), Berdyayev (1874-1948), Andrey Bely (1880-1934), Averçenko (1881-1925), Burlyuk (1884-1967), Annenkov (1889-1974), Adamoviç (1894-1972), Bahtin (1894-1950),

Saşa Çörnıy (1880-1932), Zaytsev (1881-1972), Hodaseviç (1886-1939), Trubetskoy (1890-1938), Erenburg (1891-1967), Nabokov (1899-1977), Berberova'nın (1901-1993) bulunduğu 261 yazarın adına ulaştık. Bu yazarların yurt dışına çıkışları farklı dönemlerde üç büyük grup halinde gerçekleşmiştir ve Rus edebiyatında bu göçleri tanımlamak için Birinci Dalga (1920), İkinci Dalga (1943-1944-1945) ve Üçüncü Dalga (1953'ten sonra, Stalin'in (1878-1953) ölümünün ardından ilan edilen Çözülme (Оттепель [otpepel]) sınıflandırması yapılır. Rus edebiyatının Sovyet sınırları içinde kalan kanadı ise sayısal olarak şöyle bir tablo oluşturuyor: Yazarlar Birliğine kayıtlı yazar sayısı 1934 yılında 1500, 1954'te 4801, 1959'da 6608, 1971'de 7290, 1976'da 7942, 1981'de 8773, 1986'da 9584, 1989'da bu sayı 9920'ye ulaşmış. Bunların 3501'i yazar, 3466'sı şair, 401'i oyun yazarı, 277'si çocuk yazarı, 1210'u eleştirmen ve edebiyat bilimci, 610'u çevirmen, 92'si deneme yazarı, 4 tanesi de folklor araştırmacısı olarak kaydediliyor (V. Kazak, *Leksikon*, 1996; 401). Lunaçarski (1845-1933), Korolenko (1853-1921), Serafimoviç (1863-1949), Sologub (1863-1927), Kamenski (1884-1961), Annenski (1855-1905), Rozanov (1856-1919), N.S. Gumilyov (1886-1921), Veresayev (1867-1945), Prişvin (1873-1954), Şişkov (1873-1945), Şmelyov (1873-1950), G. Çulkov (1879-1939), Çukovski (1882-1969), Aleksey Tolstoy (1882-1945), Zoşçenko (1884-1958), Marşak (1887-1964), Ahmatova (1889-1966), M.A. Bulgakov (1891-1940), O.E. Mandelştam (1891-1938), Paustovski (1892-1968), Tsvetayeva (1892-1941), K. Fedin (1892-1977), Şklovski (1893-1984), Babel (1894-1940), Pilnyak (1894-1938), Yu. Tınyanov (1894-1943), Platonov (1899-1951), Uşakov (1899-1973), Fadeyev (1901-1956), Harms (1905-1942), Solovyov (1907-1978), Tarkovski (1907-1989), Tvardovski (1910-1971), Viktor Nekrasov (1911-1987), Vinogradov (1915-1965), Fyodorov (1918-1984), Soljenitsın (1918-2008), Bondarev (1924-), Astafyev (1924-2001), Aytmatov (1928-

2008), Sapgir (1928-1999), Fazıl İskender (1929-2016), Şukşin (1929-1974), Yevtuşenko (1932-2017), Rasputin (1937-), Tokareva (1937-), Venedikt Yerofeyev (1938-1990), Petruşevskaya (1938-), Brodski (1940-1996)¹, Limonov (1943-), Ulitskaya (1943-), Viktor Yerofeyev (1947-), Sadur (1950-), Tatyana Tolstaya (1951-), Hlebnikov (1956-) SSCB'nin sınırları içinde ürün vermiş ve eleştiri dünyasında adından bahsettirmiş, sanatı ve eserleri araştırmalara konu olmuş, yurt dışında da fark edilmiş edebiyatçıların bir bölümüdür.

XX. yüzyılda Rus edebiyatının Nobel Ödüllü beş yazarı vardır.

1991 yılında Sovyetler Birliği dağılınca farklı mekânlarda yaşayan Rus edebiyatını ayıran Demir Perde engeli ortadan kalktı. Bu gelişmeyle eş zamanlı ortaya çıkan bir başka olguysa Sovyet çatısı altındaki diğer halkların edebiyatları ve (bazı istisnalar hariç) edebiyatçılarının da Rus edebiyatının bünyesinden ayrılması oldu. Oluşan bu yeni durum, Gogol ve Cengiz Aytmatov gibi dünya okurlarına hitap eden yazarların ait oldukları edebiyatın ulusal kimliği konusunda ikircikli yaklaşımların doğmasına yol açtı, edebiyatın ulusal kimliğini belirleyen ölçütlerin neler olduğu sorunu Rus edebiyatının gündemine geldi.

Perestrojka ile başlayan süreçte Sovyet Dönemi'nin yasaklı yazar ve konuları Rus okurla buluştu ve Rus edebiyatı XXI. yüzyıla böyle girdi. XXI. yüzyıl edebiyat tarihinin konusu olmaya henüz başladı. Bununla birlikte edebiyat biliminin araştırma konusu tarihle sınırlı değil ve XX. yüzyılın XXI. yüzyıla bıraktığı edebiyat mirası XIX. yüzyıldan devraldığı miras kadar zengin. Rus edebiyatıyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer olgu: Tarihî süreçte büyük çaplı yasaklar oldu ama (özellikle de Sovyet Dönemi'nde) geçmişin birikimleri hep çok iyi incelendi. Öğretme aşamasında ise sansür devreye girdi.

¹ Brodski'nin yurt dışına çıkışına 1971 yılından sonra izin verildi.

RUS EDEBİYATINI RUS EDEBİYATI YAPAN BAŞLANGIÇLAR¹

Türk edebiyatının sorunlarıyla cebelleşenler, kültürlerarası iletişim için kurulabilecek en zarif köprünün sanat olduğu bilincinden hareketle, aşağıdakine benzer bir soruyu sıkça sorarlar: “*Neden bizde Rus edebiyatı gibi bir edebiyat gelişmedi?*” (Öner Ciravoğlu, *Remzi Kitap Gazetesi*, Mayıs 2012). Bu sorunun tek bir cevabı var mıdır? Kesinlikle hayır. Mevcut veriler üzerinden herkes kendince bir değerlendirme yapacaktır. İşin ilginç yanı, bunların hiçbiri yanlış olmayacaktır. Çünkü herkes kendi doğruları üzerinden değerlendirme yapacaktır. Mamafih edebiyatın doğası da bunu talep eder.

*

XVII. yüzyılın bitiminde Batılılaşmaya karar verdikten sonra kat ettiği yol Rusya'nın imparatorluk olmasını sağlayan önemli bir süreçtir. Ancak bu başarı, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Rus İmparatorluğu'nun da (Çar I. Nikolay'ın hasta adam olarak nitelendirdiği) Osmanlı İmparatorluğu'yla birlikte tarihe karışmasını engelleyemedi. Önemli bir ayrıntı, bu siyasal çözülmeye Rus edebiyatını kesintiye uğratmadı, dondurmadı,

¹ Bu metin daha önce aynı adla yayımlanmış olan makalenin (*Remzi Kitap Gazetesi*, Sayı: 81, Eylül 2012, s. 14) yeniden gözden geçirilmiş ve yeniden kaleme alınmış halidir.